

Heraldicum Disputationes (ISSN 1370-7000)

is een uitgave van Homunculus, Krommelei 47, B-2110 Wijnegem, België, en verschijnt vier maal per jaar (1 maart, 1 juni, 1 september en 1 december)

HRA 313705 BTW BE 635397015

Verantwoordelijke Uitgever

Marc Van de Cruys, Krommelei 47, 2110 Wijnegem
tel/fax ++32 +3/ 353 25 69 (tussen 13u00 en 21u00)
e-mail marcvc@mail.dma.be

Artikels

over heraldiek, al dan niet in combinatie met aanverwante gebieden als genealogie, sigillografie, e. d. zijn welkom en wij zullen ze graag publiceren. Geschreven, getypt of ingesproken maakt niet uit, maar liefst van al op diskette geschikt voor IBM-compatibele computer. Stuur op aan, of geef af op, het redactieadres.

Heraldicum Disputationes

is een vrij forum. Dit houdt in dat wat betreft de inhoud, de strekking, vorm en taal van de ondertekende bijdragen, de auteurs zelf verantwoordelijk zijn voor hun artikels.

Medewerkers

aan dit nummer: Marc Cheron, Pieter Donche, Jules Simons, Gabriël Willems

Copyrights

Homunculus én de respectievelijke auteurs en illustrators van elk artikel afzonderlijk (MCMXCIX).

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever en de auteur en mits toezending van een presentemplaar. Heraldicum Disputationes mag ook niet in een leesmap worden aangeboden.

Abonnementen

gaan in per 1 januari van het lopend jaar na storting van het abonnementsgeld. Nieuwe abonnees die in de loop van het jaar aansluiten krijgen de reeds verschenen nummers automatisch toegestuurd bij het volgende nieuwe nummer.

Prijzen

voor België 350 Belgische frank per jaar voor 4 nummers, verzendingskosten inbegrepen. Losse nummers 100 Bef. Voor het buitenland worden de prijzen verhoogd met 100 Bef. voor een jaarabonnement en met 25 Bef. voor losse nummers. Betaling door storting op rekening 645-1960979-62 (Bank J. Van Breda & Co.), met gekruiste Eurocheque in Bef. of met internationale postwissel in Bef. ten voordele van Homunculus, Marc Van de Cruys, Krommelei 47, 2110 Wijnegem.

De roskam in de heraldiek

Pieter Donche

 E PAARDENKAM OF ROSKAM (F: *étrille*, E: *currycomb*, D: *Striegel*, Sp: *almohaza*, It: *striglia*) is een wapenfiguur die door PAMA in zijn encyclopedisch vademecum omschreven wordt als: *is van ijzer en heeft een houten handvat. Werd vroeger voor de paardenverzorging gebruikt en komt in vrij veel wapens voor. Hij wordt rechtop in het schild geplaatst met de steel omlaag.*¹ Het gaat dus om een gebruiksvoorwerp, dat in vroegere tijden algemeen verspreid was, maar ook in onze twintigste eeuw nog steeds voorkomt. In het tijdschrift *Heraldicum Disputationes* is de roskam reeds enkele malen opgedoken, hetzij in tekst of in tekening.² Wij willen onze verkenning van de roskam in familiewapens uit onze contreien hier aan toevoegen.

Er wordt gezegd dat de roskam zou verwijzen naar een stalmeester of een paardenfokker. Of alle wapendragers die deze figuur in het schild voeren inderdaad van een voorouder afstammen die dit beroep uitoefende, lijkt ons wat te ver gaand. Wat ons betreft kan het best ook iemand zijn met een totaal ander beroep, maar die zijn eigen paard of paarden in het algemeen wist te waarderen. Wellicht is ook niet elke drager van een familiewapen met een brouwersschop een telg uit een brouwersgeslacht, maar had hij misschien banden met een abdij met een faam in het brouwen van bier, net zoals wellicht elkeen met een bijl in het familiewapen niet noodzakelijk een houthakkersnaat hoeft te zijn.

Volgens PAMA komt de roskam als wapenfiguur *vrij veel* voor. Bij ons onderzoek kwamen we eerder enigszins tot een tegengestelde conclusie. Zonder echt zeldzaam te zijn, komt dit gebruiksvoorwerp niet in overdreven veel wapens voor.

Bekijken we eerst even het voorkomen van de roskam in een zeer ruim (Europees) kader, nl. op basis van RIETSTAP's *Armorial Général*³, dat ongeveer 105.000 families alfabetisch volgens hun familienaam repertorieert, met als toegang uiteraard de 'omgekeerde Rietstap', de RENESSE's *Dictionnaire des figures héraldiques*.⁴ Daaruit blijkt dat wapenschilden met méér dan één roskam in het schild meer voorkomen dan één enkele roskam in het schild. Als er meer dan één is, dan gaat het bijna steeds om drie roskammen in twee rijen (2 en 1). Kijken we naar de wapenschilden waarin geen andere overheersen-

de of gelijkwaardige wapenfiguur gebruikt wordt, dan vinden we drie roskammen in de wapenschilden van de volgende elf families (waarbij we ze groepeerden volgens hun kleurcombinatie van de roskam met de achtergrond):⁵

Van Alveringen en Van der Burch: *van keel op hermelijn,*

Boudart: *van zilver op keel,*

Caulier en Curtilles: *van zilver, met steel van goud op azuur,*

Van Duivendrecht: *van sabel op zilver, of ook van zilver op sabel,*

Hubert: *van zilver op sinopel,*

Pater, Roscam en Roskam: *van keel op goud,*

Sapoigne: *van goud op keel.*

Eén enkele roskam in het wapenschild, vinden we bij vijf families:

Beverloo: *van keel op goud,*

Donche: *van keel op hermelijn,*

de l'Epée de Stuyvenberghe: *van goud op sabel,*

Haninck: *in natuurlijke kleur op keel,*

Ruckelingen: *van zilver op azuur.*

Eénmaal vinden we vier roskammen: in het wapen van **Aubry:** *van zilver op azuur, (1, 2, 1).*

Vergezeld van nog andere wapenfiguren worden een achttal andere families vermeld. En van de nog meer ingewikkelde wapens - met inbegrip van de gevierendeelde wapens - die o.a. ook één, twee of drie roskammen bevatten, vallen er nog een 15-tal andere families te noteren (waarbij de familienamen die reeds eerder voorkwamen niet opnieuw geteld werden, want vermoedelijk gaat het dan om breuken binnen dezelfde familie).

Alles samen komen we aan een 30-tal verschillende familienamen met één of meer roskammen in het wapenschild. Maar men kan wel stellen dat de wapenschilden van al deze families zeker niet zomaar onafhankelijk van elkaar ontstaan zijn.

Zo weten we uit de tweede jaargang van dit tijdschrift bv., dat bij de creatie van het wapenschild *le Grelle* in 1794 de roskam overgenomen werd uit het wapenschild van de Mechelse familie *Scheppers*, waaruit de moeder van de ontwerper stamde. Wellicht liggen er wel in meer gevallen familiebanden aan de basis bij de keuze van wapenfiguren. Maar ook de wapenschilden van illus-

tere families uit de eigen omgeving zullen ook wel inspirerend gewerkt hebben. Dit verklaart meer dan één hoge frequentie van het voorkomen van bepaalde minder gebruikelijke wapenfiguren in een bepaalde streek. (Bv. de gesp in Zeeland.)

De roskam wordt thans steeds voorgesteld als een getande rechthoekige plaat boven een steel. En zo ziet een hedendaagse paardenkam er ook nog uit: een paardenkam die we op een rommelmarkt op de kop konden tikken, bestaat uit een rechthoekig ijzeren raamwerk van vier horizontale profielen met dubbele tandenrij, met klinknageltjes vastgemaakt op twee verticale ijzeren latten en aan een middelste lat waarrond de houten steel vastgemaakt is. (Zie foto 1 op bladzijde 85.) Er bestaan ook paardenkammen die geheel uit ijzer zijn, dus inclusief de steel.

Maar hoewel veel minder frekwent, bestaat er nog een tweede type: een paardenkam waarbij de kam gevormd wordt door één enkele horizontale halfcylindervormig gebogen metalen plaat met tanden op de boven- en onderrand. Beide vormen bestonden nog in de XXe eeuw: het openluchtmuseum 'Bachten de Kupe'⁶ te Izenberge-Alveringem bv. bezit nog zes volledig smeedijzeren paardenkammen, twee in ijzer met houten steel van het eerste type en ook één van het tweede type. (Zie foto's 2a en 2b op bladzijde 85.)

Bekijken we de roskam in XXe tot XVIIe eeuwse heraldische voorstellingen, dan zien we steeds de kam voorgesteld als een rechthoekige plaat met meerdere rijen tanden. Zie bv. de diverse voorstellingen uit verschillende eeuwen gereproduceerd in het al hogervermelde artikel over de Mechelse familie *Scheppers*. Ook alle moderne voorstellingen uit bv. *DUERLOO en JANSSENS' hedendaagse Wapenboek van de Belgische Adel* stellen de roskam op deze manier voor.

Is de roskam met een halfcylindrische getande kam dan alleen een fantasietje of een goedkope variant van de 'echte' roskam? Men zou het kunnen vermoeden op basis van zijn zeldzaam voorkomen als gebruiksvoorwerp en het niet voorkomen in de heraldiek van de laatste eeuwen.

Maar schijn bedriegt...

In werkelijkheid is de roskam van het halfcylindrische type veel ouder en zelfs de oorspronkelijke vorm van de roskam.

Omdat in het wapenschild van de eigen familie een roskam voorkomt (*van hermelijn met een roskam en drie sterren (2,1) van keel*) en we in de loop van vele jaren genealogisch onderzoek talrijke voorstellingen ervan gevonden hebben, kunnen we stellen dat omstreeks de tweede helft van de XVIIe eeuw de halfcylindrische vorm van de kam verdwijnt ten gunste van de plaat met meerdere rijen tanden. Wellicht heeft de voorstelling in de heraldiek - mogelijk met enige vertraging - een nieuwe vorm van het gebruiksvoorwerp gevolgd.

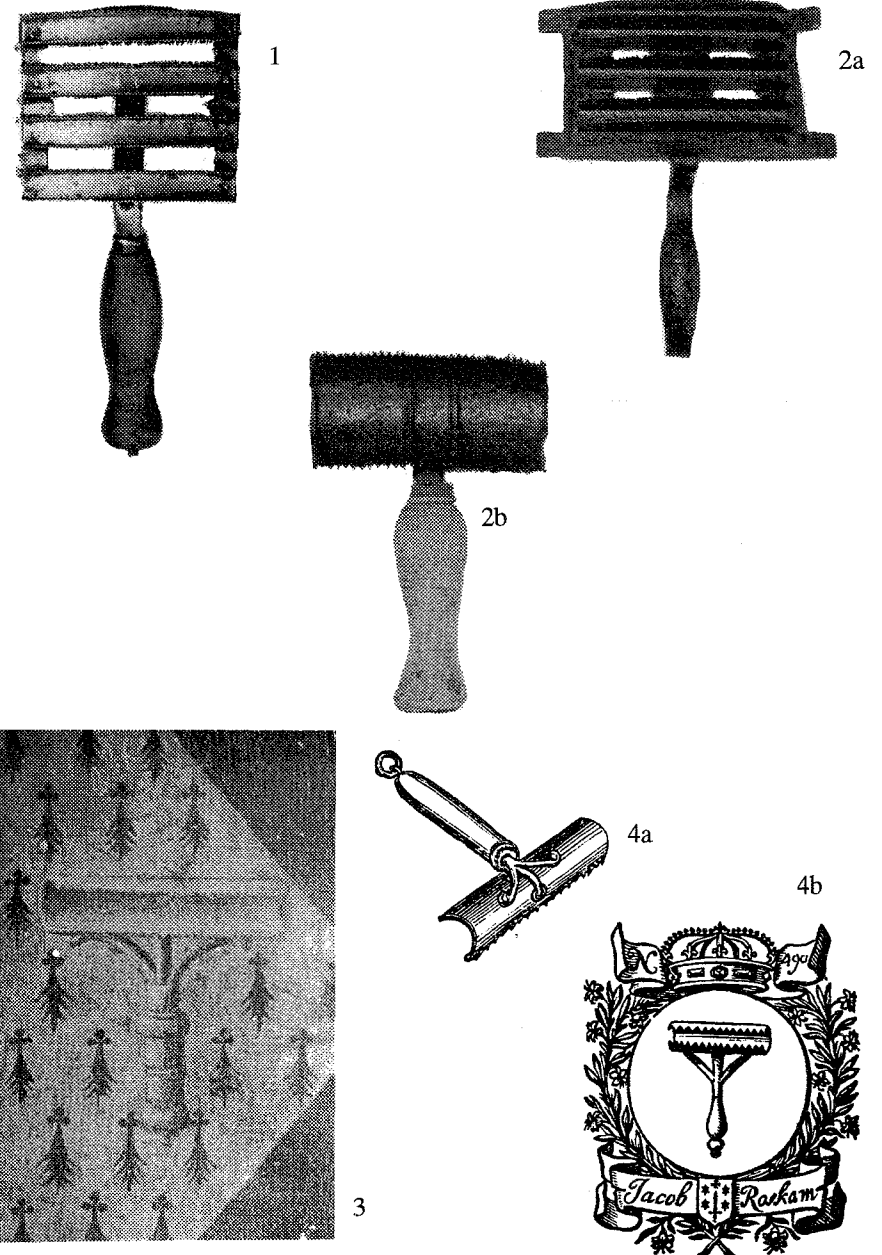
Uit voorstellingen op nog bestaande zegels van naamgenoten (uit 1454, 1461, 1469, 1470 (2), 1471, 1472, 1476, 1479, 1502, 1534, 1605, 1617, 1620, 1698, 1760, 1794 en 1828) zien we duidelijk deze wijziging: alle zegels tot en met 1620 zijn van het halfcylindrische type. Op een klein zegel ziet men de cylinder wel niet echt, maar de kam wordt voorgesteld door een dunne horizontale strook met benadrukte boven- en onderrand, de zegels van 1698 en later bevatten een kam bestaande uit een rechthoekige plaat met meerdere tandenrijen. Ook voorstellingen in steen die nog bewaard zijn, 1623, 1634: halfcylindrisch, 1708: plaat, sluiten hierbij volledig aan, evenals enkele uit-de-tijd getekende of geschilderde voorstellingen, 1473, 1530, 1651: halfcylindrisch.⁷

In het oude type is de steel meestal ook anders gevormd. Bij een moderne heraldische roskam is de steel rechtdoorgaand. De steel van een echte paarderkam was dan aan de achterzijde van de plaat vastgemaakt met bijvoorbeeld twee of meer hechtingspunten op een verticale lijn.

Bij de halfcylindrische roskam eindigt de steel in een twee- of drietand, met drie hechtingspunten op een horizontale lijn, wat ook niet anders kan, omdat men de minstens twee noodzakelijke hechtingspunten op de smalle cylinder niet vertikaal kan realiseren. De drietandse steel doet de roskam daardoor gelijken op een hark, waarmee hij in de heraldiek dan ook wel eens verward werd.⁸

Hoe een dergelijke oude roskam eruit ziet, ziet men zeer duidelijk op de rugzijde van het portret van Elisabeth Donche (°Lo 1495/98 - †Eke 1548) uit omstreeks 1530. (zie foto 3) In een ruitvormig vrouwenwapen ziet men haar familiewapen verenigd met dit van haar echtgenoot (een zgn. aliantiewapen).⁹ Ook een getijdenboek gemaakt voor Jacob Donche als huwelijksge-schenk voor zijn tweede echtgenote Philippa Utenhove (gehuwd Gent 1473) bevat meerdere zeer duidelijke voorstellingen van de halfcylindrische kam waaraan een tweetandssteel vastgemaakt is.¹⁰ Deze zijn dan ook erg gelijkend op de voorstelling zoals getekend in VIOLLET-LE-DUC's *Dictionnaire raisonné du mobilier Français* of in de houtsnede door IZAAK VAN DER VENNE (1665-1740) van het wapen van Jacob Roskam.¹¹ (Figuren 4a en 4b.)

Andere voorbeelden van dezelfde oude en nieuwe voorstellingswijzen van de roskam vindt men in de afbeeldingen van het wapenschild van bv. de familie van der Burch, dat op een veld van hermelijn drie roskammen draagt. Hoewel in 19de en 20ste eeuwse algemene genealogische publicaties waarin ook deze familie behandeld wordt, de roskam steeds op de moderne manier (met plaat) voorgesteld wordt, gebruikt de familie zelf stevast de oude voorstelling. Wie het familie-kasteel te Ecaussinnes-Lalaing (aangekocht in 1624 door Philips van der Burch, oud-burgemeester van het Brugse Vrije, groot-baljuw van Henegouwen) bezoekt, ziet daar in bijna elk glasraam het wapenschild

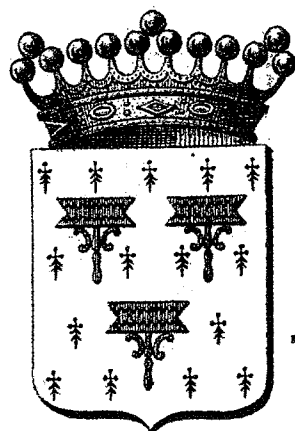
met de oude voorstellingswijze van de roskammen. Ook de, in 1930 aan de ingang aangebrachte, heraldische leeuwen ondersteunen een wapenschild met de roskammen in oude voorstellingswijze. De auteur van een genealogie¹² van de familie van der Burch, graaf Guillaume van der Burch (Maffles 1831 - Brussel 1902) gebruikt in zijn heraldisch ex-libris (zie hiernaast) ook de oude voorstellingswijze.¹³

Waarom de familie consequent aan de oude voorstellingswijze vasthoudt is niet moeilijk te achterhalen: er bestaat immers nog een portret van Wulfaart van der Burch (†1447) en zijn echtgenote Margareta van Halewijn¹⁴ waarop de roskammen zeer duidelijk afgebeeld zijn. Het ex-libris van graaf Guillaume van der Burch is hiervan, in al zijn details een uiterst getrouwe kopie.¹⁵

De familie van der Burch is een zeer oude Veurnambachtse familie. Al naargelang de auteurs gaat de afstamming terug tot Guillelmus (Willem, Guillaume) van der Burch, deurwaarder van de graaf van Vlaanderen in 1286, 1311 en 1336, gehuwd met Adriana van Belle van Zoeterstede, of nog drie generaties hoger tot Boudewijn van der Burch, gehuwd rond 1215 met Ida van Halewijn. Zij waren heer van de burch van St.-Rijkers waaraan zij overigens hun familienaam ontleenden. Deze burch was een slottoren, die te St.-Rijkers stond in de huidige Burgdreef, ten zuiden van de hoeve "De Burg".¹⁶

Zoals hoger aangegeven komt een identiek wapenschild voor in de families *van der Burch* en *van Alveringen*: van hermelijn met drie roskammen van keel. De familie van Alveringen is slechts door enkele naamdragers bekend, te situeren in Mechelen en Den Haag.¹⁷ St.-Rijkers, bakermat van de van der Burch's is een erg kleine gemeente die zelfs ooit (vóór 1066) deel uitmaakte van de veel grotere buurgemeente Alveringem. Het talrijke nageslacht van de van der Burch's in de 15de en 16de eeuw treft men dan ook voornamelijk aan te Alveringem. Het is dan ook zeer waarschijnlijk dat de familie *van Alveringen* gewoon *van der Burch's* zijn die, eenmaal zich gevestigd hebbende in een andere streek, een andere naam hebben aangenomen, verwijzend naar hun plaats van herkomst.

Hiermee hebben we een tweede voorbeeld waarvan de overeenkomst in het wapenschild van families met verschillende namen toch via (zeer vermoedelijke) verwantschapsbanden kan verklaard worden.

Staan we nog even stil bij de wapenschilden waarbij de roskam(men) op hermelijn gebruikt worden. Er zijn er slechts twee: *van der Burch* en *Donche*. In beide gevallen is de roskam ook rood gekleurd. Als helmteken gebruikten de van der Burch's, de roskam tussen een vlucht van zilver en keel¹⁸, het helmteken van de al hoger vernoemde Jacob Donche (†1492), raadsheer bij de Raad van Vlaanderen, is de roskam tussen een vlucht van zilver. Ook de figuren waarmee het wapenschild gebroken wordt zijn gelijk: het oudste zegel van een van der Burch is bv. gebroken met een ster in het midden. In de familie Donche komt naast hermelijn met een roskam van keel, ook hermelijn met een roskam en drie sterren voor. En in beide families wordt ook de schelp als breuk gebruikt.

Beide families zijn afkomstig uit Veurne-Ambacht. En de bakermat van de laatste familie stond ook in... Alveringem. Liepen dus de naamdragers uit beide families elkaar dan ook onvermijdelijk, spreekwoordelijk tegen het lijf, soms was het ook iets meer letterlijk: Achilles van der Burch bv. huwde Maria Donche, dochter van meester Gheleyn Donche, bij wie hij 7 kinderen¹⁹ had. Maar er waren ook nog andere banden: verscheidene van der Burchs komen voor als burgemeester van Veurne, gouverneur van Nieuwpoort, schepen en keurheer van de kasselrij Veurne enz... In de 15de en 16de eeuw telde ook de familie Donche talrijke vertegenwoordigers in de magistratuur van de kasselrij Veurne als schepen en keurheer.²⁰ Een Achilles van der Burch, mogelijk dezelfde als hiervoor, was in 1470 schepen van de kasselrij Veurne, toen hij samen met Renaud Donche, en nog drie andere schepenen, een verkoop registreerde van vijf lijnen land aan de abt van de Duinenabdij. Aan het perkament hangen vijf zegels, waarvan het eerste dit van Renaud Donche is en het derde dit van Achilles van der Burch.²¹ Een Joos van der Burch (†1496/97) was ontvanger en pensionaris van de kasselrij Veurne. Zijn handtekening vinden we samen met deze van Renault Donche, schepen en keurheer van de kasselrij aan het slot van de stadsrekening van Lo van 1475-76, die zij beiden in opdracht van de Rijsele rekenkamer, geverifieerd hadden.²²

Het oudste bekende zegel van een van der Burch (gebroken met een ster) dateert van 1421, dit van een Donche van 13 jaar later, nl. 1434.²³ Wanneer in beide families voor het eerst van een zegel gebruik werd gemaakt en zij als wapenfiguur de roskam(men) kozen is natuurlijk niet meer te achterhalen, maar hoogstwaarschijnlijk zal de inspiratie van een der families toch wel in het zegel van de andere familie gelegen hebben.

Inspiratie voor het ontwerp van wapenschilden is wellicht slechts zelden helemaal oorspronkelijk, maar in veel gevallen ontlening.

Dat kan vaak bij nader onderzoek manifest blijken. Zo onderzochten we ook het voorkomen van de combinatie van hermelijn en een rode kleur voor de wapenfiguur(en). Dit is immers een opvallend veel voorkomende combina-

tie in wapens van Veurnambachtse families. Nu komt hermelijn weliswaar in onze gewesten op zich reeds driemaal meer voor dan het Europees gemiddelde en is de uitverkoren aanvullende kleur hierbij ook rood,²⁴ maar in Veurne-Ambacht overschrijdt het gebruik van deze combinatie nog ruimschoots dit Vlaamse gemiddelde.

Een dergelijk onderzoek kan men doen aan de hand van de bekende 'grote' repertoria. Maar hoe omvangrijk de heraldische repertoria van bv. Rietstap/de Renesse en Duerloo & Janssens en voor de zegels in de Nederlanden, het werk van De Raadt zijn, zij bevatten zeker nog niet alle wapens die er ooit geweest zijn. Daarom raadpleegden we ook wapenboeken uit een beperkter geografisch kader, meer specifiek op Westelijk Vlaanderen en Noord-Frankrijk gericht, zoals LEURIDAN's, *Armorial du Nord* (4.220 wapens), JANSEN's *Armorial de Dunkerque*²⁵ en voor Veurne-Ambacht diverse *handschriftelijke wapenboeken, alsook vele handschriftelijke beschrijvingen van grafmonumenten van Veurne en Veurne-Ambacht*.²⁶

Veurnambachtse families die hermelijn en een rode kleur voor de wapenfigu(r)en gebruikten hebben we hierna even op een rijtje gezet.²⁷

ACKET (DACQUET): *van hermelijn met 3 ruiten van keel, 1 en 3 beladen met een schelp van goud, de middenste met een ster met 6 punten van goud* (GI 141)

AERLEBOUT*: *van hermelijn met 3 ruiten van keel in faas (dwarsbalk) geplaatst en met een kruisboogpijl van keel in schuinbalk geplaatst in de punt* (GI 101, 382)²⁸

ALBRECHT (AERBOUT): *van hermelijn met 3 kruisboogpijlen van keel* (GI 119)²⁹

VAN BAMBEKE: *van hermelijn een vrijkartier van keel* (GA 69)³⁰

VAN DEN BAMPOELE: *van hermelijn met een schuinbalk van keel beladen met 3 ruiten van zilver* (GI 85)³¹

BLADELIN*: *van hermelijn met 2 schuinbalken van keel* (GI 77)³²

VAN DER BURCH*: *van hermelijn met 3 roskammen van keel* (GI 70, 86, 119, 453)³³

DE CRANE*: *van hermelijn met een schuinbalk van keel beladen met 3 gespen van goud* (GI 372)³⁴

DAVELIN*: *van hermelijn met een schuinbalk van keel beladen met 3 ruiten van zilver* (GI 192, 227)³⁵

DE VOS*: *van hermelijn met een kruis van keel beladen met 4 rozen van goud, in het hart een ovaal van zilver beladen met een klimmende vos van keel* (GI 106, 118, 192)

HEURLEBOUT*: *van hermelijn met 2 kruisboogpijlen van keel in St.-Andrieskruisstand geplaatst met de pijlpunten naar beneden* (GI 220)³⁶

OBBSOONE*: *van hermelijn met 3 kammen van keel* (GI 137)

VAN POLLINCKHOVE: *van hermelijn met 3 ruiten van keel* (AM 108)³⁷

PEUSSIN: *van hermelijn met een keper van keel, beladen met 3 schelpen van goud* (GI 81, 153, 227)³⁸

RUBROUCK: *van hermelijn met een rennende haas van keel* (GI 220)

SCHIPMAN*: *van hermelijn met een schuinbalk van keel en drie spoorradertjes van goud* (GI 86)³⁹

VAN STAVELE: *van hermelijn met 4 (later 5) ruiten schuinbalkgewijs geplaatst, later: van hermelijn met een schuinbalk van keel*. (VAN ACKER, p. 218, fig. 23)⁴⁰

ZANNEKIN: *van hermelijn met een klimmende vos van keel* (GI 61, 210)

VAN DER ZWEENE: *van hermelijn met een schuinbalk van keel beladen met 3 ruiten van goud* (GI 182, 227, 220)⁴¹

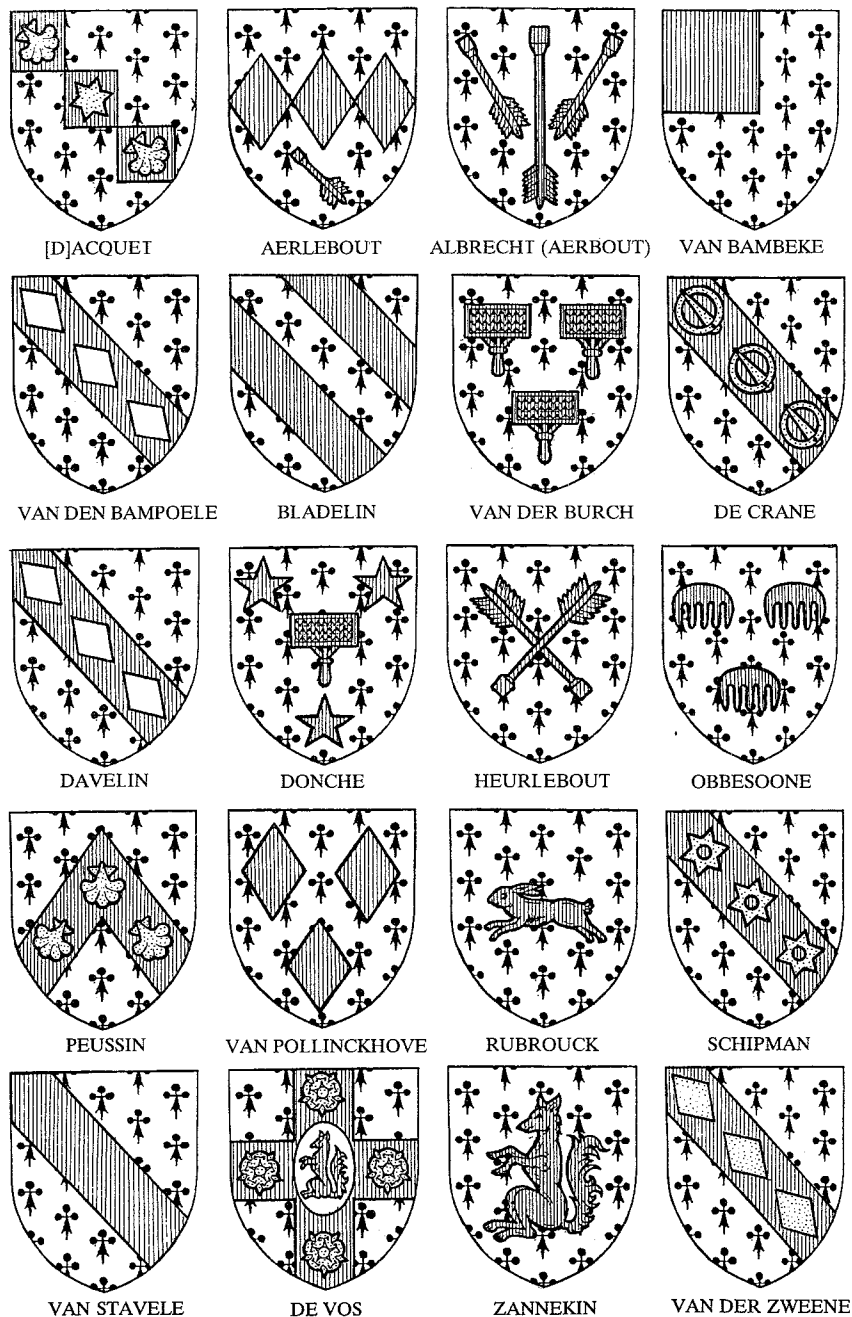
Het aantal is dus wel vrij hoog.⁴²

Dat hermelijn en keel in dergelijke hoge mate voorkomen, heeft alles te maken met de familie der burggraven van Veurne, zoals overtuigend aangetoond werd door J. Van Acker in zijn studie over de familie *van Stavele*.⁴³ Van 1298 tot 1525 beheerste de familie van Stavele de kasselrij door hun erfelijk burggraafschap. Zeer waarschijnlijk stamde deze familie zelf uit de familie *van Bambeke*, haar voorgangers-burggraven van Veurne sinds omstreeks 1200. Er heeft zich wellicht een naamsverandering voorgedaan toen de familie van Bambeke talrijke bezittingen in het dorp Stavele verwierf en er zich mettertijd ook vestigde.

Hun wapenschilden vertoonden de combinatie hermelijn en keel. In 1276 was het wapen der burggraven reeds hermelijn met 7 ruiten, schuinbalksgewijs geplaatst. Deze ruiten, die ook op de oudstbewaarde zegels van de familie van Stavele voorkomen (4 of 5 schuinbalksgewijs geplaatst), werden door hen later omgevormd tot een gewone schuinbalk van keel.

Hun combinatie van hermelijn en keel, maar ook de schuinbalk zelf, vormde voor heel wat families in Veurne-Ambacht een inspiratiebron als het erop aan kwam een eigen wapen te gaan voeren en achtergronden en kleuren te kiezen.

Op de volgende bladzijde: een overzicht van de wapenschilden van de in het artikel geciteerde families, getekend door Marc Cheron.

Eindnoten

1. C. PAMA, *Heraldiek en Genealogie* (Utrecht/Antwerpen, 1969).
2. Jrg. 1 (1996), gele blz. xxiii-xxiv, met tekening: nieuw gemeentewapen van Hove: kwartieren 1 en 4: wapenschild van de familie DESPOMMERAUX; jrg. 2 nr. 2 (1997) pp. 33-38 en ook gele blz. xvii-xix G. le GRELLE, *Het mysterie van de drie A's*, wapenschild SCHEPPERS de BERGSTEIN.
3. J.B. RIETSTAP, *Armorial Général, précédé d'un dictionnaire des termes du blason*, (Gouda, 1884, 1887, 2 delen). Hiervan verscheen in 1950 een herdruk van de originele 2de editie (herzien en vermeerderd) door Genealogical Publishing Company, Inc, Baltimore 1972. Rietstap's wapenboek bevat geen tekeningen. Hieraan werd tegemoetgekomen door V. ROLLAND, *Armorial Général, armoiries des familles contenues dans l'armorial général de J.B. Rietstap* (Institut d'Héraldique Universel, Paris, 6 delen, 1903-1926). Aanvullingen bij Rietstap's wapenboek verschenen in: V. ROLLAND en H. ROLLAND, *Supplément à l'armorial général de Rietstap* (8 delen, Paris 1904-14, Den Haag, 1921-26, Lyon, 1954).
4. Graaf Théodore de RENESSE, *Dictionnaire des figures héraldiques* (7 delen, Brussel 1894-1903).
5. de RENESSE, zie hoger, in dl. VI onder "Etrille".
6. St.-Mildredaplein nabij de kerk. Ook het ietwat verder gelegen curiosamuseum Nollée, in de Izenbergestraat bezit van elk één type (die we fotografeerden).
7. De zegels vindt men vooral in de verzameling *Charters van Vlaanderen* (Algemeen Rijksarchief), charters van voormalige abdijen in Veurnambacht (bewaard Groot-Seminarie Brugge), charterverzamelingen in stadsarchief Veurne en de reeks Charters met Blauw Nummer in het Rijksarchief Brugge. De voorstellingen in steen zijn in de kerken van Elsegem (O-VI.), Veurne St.-Walburga en Wulveringem (W.-VI.). De uit-de-tijd getekende voorstellingen: getijdenboek voor Jacob Donche en Philippa Utenhove (Scripps College, Denison Library, Claremont, USA), de rugzijde van het portret van Elisabeth Donche door Benson (Art Gallery New South Wales, Sydney), en een wapenbrief Laurijn in Museum Merghelynck (Ieper).
8. In het wapen van de familie en de stad Rethel (Franse Ardennen) wordt de wapenfiguur zowel als (ros)kammen of als harken voorgesteld. Zie O. NEUBECKER, W. RENTZMANN, *Wappen bilder Lexicon / Dictionnaire héraldique / Encyclopedia of Heraldry* (München, 1974). De verwarring werd aangewend door de familie van der Burch om hun aanspraken op afstamming uit het geslacht Rethel te staven.
9. De geschilderde grootte van de roskam is 5 op 5 cm, van het gehele ruitvormige alliantiewapen: 20 op 18 cm. In het ruitvormige vrouwenwapen staat (heraldisch) rechts het wapen de Scheppere, links het wapen Donche. Op de voorzijde van het tweeluik vindt men de portretten van de echtelieden. Haar echtgenoot was Cornelius Duplicius de Schepper, diplomaat van Karel V en Staatsraad van de Nederlanden. De diptiek was te zien op de tentoonstelling *Van Memling tot Pourbus* (Brugge, St.-Janshospitaal, aug-dec 1998). De portretten werden vermoedelijk kort na hun huwelijk (6 dec. 1528) geschilderd door de Brugse schilder Ambrosius Benson.

10. Jacob Donche was raadsheer bij de Raad van Vlaanderen, watergraaf en moermeester van Vlaanderen, ontvanger-generaal voor het kwartier van Gent, 'meester van de camere van penninghen' van Margareta van York, derde vrouw van hertog Karel de Stoute van Bourgondië, en baljuw van Dendermonde (geb. Alveringem 1430?, ovl. Dendermonde 1492) Over dit getijdenboek: C.W. DUTSCHKE and R.H. ROUSE, *Medieval and Renaissance Manuscripts in the Claremont Libraries* (Univ. of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1986) pp. 85-89, met reproductie in zwart-wit van enkele illustraties in platen 26, 27 en 28. Bewaard in: Scripps College, Denison Library, als ms. Kirby 1 (Claremont, USA). Van Prof. Dr. J. Marrow, University of California, (Berkeley) Dept. of History of Art kregen we in 1982 foto's van de folios 83r en 156r waarop de wapenschilden zijn afgebeeld.

11. M. VIOLLET-LE-DUC, *Dictionnaire raisonné du Mobilier Français de l'époque Carolingienne à la Renaissance* (7 delen, Paris 1864-1874), deel 2, p. 503. Hij vermeldt erbij dat hij vaak fragmenten gevonden heeft van dergelijke halfcylindrische smeedijzeren platen met getande randen.

HOLLSTEIN's *Dutch and Flemish engravings and woodcuts 1450-1700*, Vol. XXXVII (Roosendaal, 1991), afbeelding 547.

12. *Histoire, origine et généalogie de la Maison van der Burch ou du Bourg*, zonder auteursnaam, jaar of datum van uitgave, maar: graaf Guillaume van der Burch, Brussel, Stevelinck, 1894, 112 pp. (zie: L. ROBYNS de SCHNEIDAUER, *La Comtesse van der Burch*... in: *Tablettes du Hainaut*, T. IV (Hombeek 1959))

13. Uit zijn exemplaar van [Holleber d'Ascow] *Généalogies de quelques familles des Pays-Bas*, Amsterdam 1774. (met aantekeningen uit 1870 en later in zijn handschrift, exemplaar in ons bezit)

14. Zie foto's in: H. DOUXCHAMPS, *Les quarante familles belges les plus anciennes subsistantes: BURCH*, in: *Le Parchemin*, nr. 314, maart-april 1998, pp. 116-117.

15. Voor de volledigheid dient toch wel vermeld, dat er al wel meer dan eens met wapenschilden op de portretten in de familie van der Burch geknoeid werd, maar dit had nooit te maken met het wapen van de familie van der Burch zelf (dat uit talrijke zegels en andere documenten zeker hermelijn met 3 roskammen is), maar eerder om de identiteit van voorgestelde personages (de echtgenotes) te wijzigen. Er zijn manifeste overschilderingen vastgesteld door radiografisch onderzoek! Zie hiervoor bv. L. VAN DEN BERGEN-PANTENS, *Un diptyque van der Burch*, in: *Tablettes des Flandres*, T. IX, 1969, pp. 213-218 over het portret van Joos van der Burch (†1496), die eigenlijk zijn zoon Simon (+1518) voorstelt, maar na wiens dood men de tekst en het wapen op de achterzijde overschilderde om het voor een portret van zijn vader te laten doorgaan. (portret nu in Fogg Art Museum) Zie ook: C. PERIER-D'ETEREN, *Une oeuvre inédite de Jean Provost: le Tryptique Van der Bruch et ses rapports avec le Diptyque du Fogg Museum*, in: *Revue de L'Art*, nr. 67 (1985) pp. 66-76: in de triptiek van Pieter van der Burch (†1510), schepen van het Brugse Vrije en zijn echtgenote Catharina Lem, werd geknoeid met de voorstelling van de wapenschilden afgebeeld in een glasraam in het tafereel om de afgebeelde personen te laten doorgaan voor Frans van der Burch, gehuwd in 1456 met Joanna van Gistel.

16. Voor een schets zie: A. VERBOUWE, *Iconografie van het Arrondissement Veurne* (Brussel, 1950) nr. 530 met reproductie van een vrije kopij naar een aquarel van landmeter Louis de Bersacques uit 1616 onder plaat nr. 25. De burch, tot circa 1572 bewoond door dit geslacht was in 1654 zodanig vervallen dat het puin geschonken werd aan de parochie van Izenberge om er de kapel mee te vergroten. Zie: *Gemeenten van België, Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek* (Gemeentekrediet, Brussel, 1980) pp. 1035-1037; *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Veurne*, (Gent, 1982) dl. 8n, pp. 166-168.

17. Zeger van Alveringhem, ridder, heer van Hofveghem, overleden in 1544, was meester van de Rekenkamer te Den Haag; Samuel van Alveringhem was schout van Mechelen, etc. (zie: FM 71, dl. 26, p. 160; KBB, Fonds Houwaert de Grez, nr. 6591 p. 137 en 6618, p. 61; alsook: *Généalogies des provinces du Nord, liste des familles étudiées dans les mss Casimir de Sars de Solmont de la bibliothèque municipale de Valenciennes*, in: *Les Sources*, fasc. nr. O (1992).

18. J. GAILLIARD, *Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre Occidentale. Arrondissement de Bruges. Bruges. Eglise de Notre Dame* (Brugge, 1866) p. 79.

19. Volgens de genealogie van der Burch in GAILLIARD, *Bruges et le Franc*, en [G. van der Burch] *Histoire, Origine*..., zie hoger, p. 32.

20. P. DONCHE, *De familie Donche in de kasserij Veurne in de 15de en 16de eeuw*, in: *Vlaamse Stam*, jrg. 19, nr. 10 en 11, okt. en nov. 1983, pp. 453-463 en 495-505.

21. Archief Groot Seminarie Brugge, *Charters ter Duinen*, nr. 2389.

22. ARA, Rekenkamer van Vlaanderen, nr. 35954 fo 23.

23. J. TH. DE RAADI, *Sceaux armoriés des Pays Bas et des pays avoisinants*, dl. 1, resp. onder *Borch* en *Donse*. Het oudste zegel van een Donche uit 1434 aldaar vermeld was helaas niet terug te vinden op de aangegeven bronvermelding. (de andere wel)

24. M. PASTOREAU, *Traité d'Héraldique* (Paris, 1979) pp. 117-120; J. VAN ACKER, *De familie van Stavele (1298-1603) in de kasselrijen van Veurne en Kortrijk*, in: *Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, Nieuwe reeks LIV (Kortrijk, 1988), pp. 5-242, Hoofdstuk 5, punt 11: *Heraldiek*, pp. 217-220.

25. Th. LEURIDAN, *Armorial du Nord, Familles et institutions* (Lille, 1926-1930, herdruk Marseille 1981): enkel de familie DRAGON heeft, in een tweegedeeld schild, in de bovenhelft een draak en in de onderhelft drie roskammen. De familie DESPLANQUES, een gevierendeeld schild met in 1 en 4 een roskam, en in 2 en 3 een granaatappel; G. JANSEN, *Armorial de Dunkerque* (1974).

26. Bronnen: (afgekort: GI) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes des Pays et Comté de Flandre. Quartier de Furnes. Coutumes de la ville et chatellenie de Furnes. Tome IV. Etat des fiefs relevant de la cour féodale du Bourg de Furnes* (Brussel 1986). 1896 Hij beschrijft de wapens van Veurnambachtse families aan de hand van een register van grafmonumenten uit Veurnambachtse kerken die nog bestonden vóór de vernieling van de kerken door de Franse Revolutionairen. Dit handschrift, dat hij had aangekocht bij de veiling Van Heurne, wordt thans bewaard in Stadsarchief Brugge

en is zeer vermoedelijk een selectie uit de zeer omvangrijke grafchriftenverzameling van François-Ignace van der Meersch; (afgekort: CGA) C. GAILLIARD, *L'ancienne noblesse de la très-haute, très-noble et très-puissante contée de Flandres avecques leurs armes blasonnez comme il souloient anchienement porter, asscavoit des contes, pers, villes, barons, banneretz, officiers hérytables, seignouriez et des ancienne noble maysons de chevalerye de la dicte conté de Flandres*, ed. J. VAN MALDERGHEM, (Brussel, 1866): in zijn handschrift van 1557 beschrijft Cornelius Gailliard (1520-1565), wapenheraut van Karel V en Philips II méér dan 600 wapens; J. VAN ACKER, *De familie van Stavele...*, zie hoger; voor voorstellingen in tekening: (afgekort JGA) J. GAILLIARD, *Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre Occidentale* (Brugge, 1866), alsook (afgekort: AM) A. MERGHELYNCK, *Recueil de généalogies inédites de Flandre* (Brugge, 1877, 120 wapenschilden). We vergeleken ook met een verzameling van 815 wapenschilden van E.F.J.A. HELIAS DE VLIENDERGHEM, *Recueil des armoiries de plusieurs nobles et anciennes familles de Flandre, mais particulièrement de la ville de Bruges...*, handschrift 18de eeuw (Bibl. R. U. G., afd. hs., Hs 1690), met een wapenboek van Vlaanderen uit 1562 (819 wapens, thans in Stadsbibliotheek Munchen), gepubliceerd in: P. BERGMANS, *Armorial de Flandres du XVIeme siècle* (Brussel, Parijs, 1919) en met een ander wapenboek van Vlaanderen uit 1557 (556 wapenschilden, Stadsbibliotheek Kortrijk), gepubliceerd in: E. WARLOP, *Wapenboek van Vlaanderen*, (Handzame, 1972). Voor verificatie met zegels (waar uiteraard geen kleuren te onderscheiden zijn en dikwijls ook hermelijnstaartjes niet afgebeeld worden) gebruikten we J.-Th. DE RAADT, *Sceaux armoriés des Pays-Bas et des pays avoisinants* (Brussel, 1898-1903, 4 delen).

27. Waarbij de families, waarmee een Donche door huwelijksbanden gelieerd was, door een * aangegeven worden.

28. *Opm.*: men mag de familie Aerlebout zeker niet verwarren met de familie Heurlebout (zie verder). Dat het echt om twee verschillende families gaat, blijkt ook uit JGA, St.-Donaas 71, waar onder de 8 kwartierschilden zowel een Aerlebout (zonder ster of kruisboogpijl) en een Heurlebout voorkomen en nog wel van twee gehuwden! GI 382: *d'hermines à trois losanges à la fasce de gueules, au bougeon posé en bande, en pointe de même couleur*. In GI 101 wordt het veld omschreven als zilver i.p.v. hermelijn: *d'argent à 3 losanges de gueules posées en fasce au bougeon de même couleur en pointe, mis en barre*; We vonden geen vertaling van het woord *bougeon* in een heraldisch (C. PAMA, *Heraldiek en Genealogie, een encyclopedisch vademecum*) of gewoon woordenboek. Dit is hoogstwaarschijnlijk een kruisboogpijl (zie de voetnoot bij HEURLEBOUT). GI vermeldt bij de *bougeon*: *mis en barre of posé en bande*. Dus schuin geplaatst zoals een schuinbalk. Dit stemt overeen met een voorstelling in JGA, OLV 315 (behalve dat daar nog een zespuntige ster van azuur in de rechterbovenhoek bijgevoegd is). DE RAADT beschrijft twee zegels Aerlebout uit de kasselrij Veurne, uit 1405 met zelfde voorstelling waarbij hij het heeft over *'flèche émoussée'* (stompe pijl).

29. Van de familie AERBOUT vonden we twee voorstellingen, nochtans allebei verwijzend naar éézelfde persoon: Anne Aerbout, gehuwd met Jan Rommel, begraven Brugge St.-Donaas, 1628: hermelijn met 2 kruisboogpijlen in St.-Andrieskruisstand van keel (de stompe punten naar beneden), en als kwartierschild in het

grafmonument van hun zoon Remy, begraven Brugge, St.-Walburga, 1641: hermelijn met drie kruisboogpijlen van keel (de stompe punten gericht, voor de links en rechtse, naar de resp. bovenhoekpunten van het schild en de middelste recht omhoog). (resp. JGA, St.-Donaas, p. 110 en JGA, St.-Walburgakerk, p. 11) We menen dat hier de veel voorkomende verwarring met de familienamen HEURLEBOUT en AERLEBOUT, nochtans twee verschillende familienamen, meespeelt, want de kruisboogpijlen zijn typisch voor het wapenschild HEURLEBOUT.

30. DE RAADT vermeldt zegels uit 1454,5,8,60 en 73, waarbij het vrijkwartier nog beladen is met een wassenaar.

31. DE RAADT vermeldt diverse zegels uit 1405, 1410, 1470 en 1542, waarbij de schuinbalk soms niet beladen is, of beladen met een ster en twee meerltjes.

32. Ook vermeld in P. BERGMANS, *Armorial...*, bij Pieter Bladelin, stichter van Middelburg 1436. Hier is er evenwel slechts één schuinbalk van keel, maar met gouden randen. DE RAADT vermeldt zegels uit 1284, 1445, 1502, met één schuinbalk.

33. Bij C. GAILLIARD, *L'ancienne noblesse... de Flandres* (uitg. J. van Malderghem, Brussel 1866) p. 43-44 wordt vermeld dat het veld van hermelijn niet het oorspronkelijke was: *Le seigneur de le Bourg, d'argent, à trois estrylles de gueulle; maes depuis l'an 1370, il ont porté, d'ermynes à troes estrylles de gueulle, et crye. Le lyber vaillant de le Bourg! Le lyber vaillant de le Bourg!* DE RAADT vermeldt zegels uit 1460, 1468, 1469, 1470, 1483 (zonder hermelijn, maar met een extra ster in het midden, een breuk).

34. Ook vermeld in het wapenboek van Vlaanderen uit 1557. (zie E. WARLOP, *Wapenboek...*)

35. Hetzelfde wapenschild dus als de familie VAN DE BAMPOELE. HELIAS DE VLIENDERGHEM (zie bij de opgave der bronnen) tekent 3 korte pijlen in plaats van ruiten.

36. In GI 220 lezen we: *d'hermines à 2 bougeons de gueules mis en sautoir*. We vonden geen vertaling van het woord *bougeon* in een heraldisch of gewoon woordenboek. Het jezuïetenhandschrift over de familie Donche vermeldt bij het huwelijk Heurlebout-Donche, echter: *d'hermines à 2 flèches d'arbalètes de gueules posées en sautoir, les bouts vers la pointe*. Wellicht gaat het om 'quarelen', dit zijn pijlen met vierkante koppen, ook 'bouten' genoemd, door C. PAMA met overeenstemmende tekening vermeld in zijn encyclopedisch vademecum. Zie ook bij AERLEBOUT.

37. DE RAADT vermeldt zegels uit 1331 (3 'macles' (maliën) i.p.v. ruiten), 1402 (met een extra ster in het midden, wellicht een breuk) en 1441.

38. Dit wapen wordt ook toegekend aan de heren van Hondshoote (bijgenaamd van Schoore) en de heren van Oultre (ook bijgenaamd van Schoore) in een 16de eeuws wapenboek (P. BERGMANS, *Armorial...*). Ook in WARLOP, *Wapenboek...* aan de heren van Hondschote. P. HEINDERYCKX, *Jaerboeken van Veurne en Veurnambacht*, kroniek uitgegeven door E. Ronse (Veurne, 1853-1854), vermeldt in dl. II, p. 273 (voetnoten van Heinderyckx of Ronse ?) 2 i.p.v. 3 schelpen. DE RAADT vermeldt een gevierendeeld schild uit 1483: in 1 en 4 het betreffende wapen, in 2 en 3: hermelijn met een schuinbalk.

39. GI 86 vermeldt dit wapen uit een stambomenboek van de familie Schyncke (d'hermines à la bande de gueules chargés de 3 molettes d'or), maar daarentegen: 2 fasces vivrées, une étoile à six raies en chef volgens een grafmonument van Houcke-Schipman uit 1631 in de kerk van Vinkem.

40. DE RAADT vermeldt zegels uit 1351, 1502, 1515 en 1548, met diverse varianten op het beschreven schild, waarvan er, getuige het werk van J. VAN ACKER nog heel wat meer bestaan.

41. GI 220 vermeldt: ... chargée de 3 fasces d'or (?) P. HEINDERYCX, *Jaerboeken...*, zie hoger II, p. 273 vermeldt dan weer ruiten.

42. We vonden ook nog vermeld als een combinatie van hermelijn en keel, zonder dat we een beschrijving of voorstelling konden vinden: DE RIJCKE: J. VAN ACKER, zie hoger, p. 220 noot 4. Deze auteur vermeldt daar ook nog HEINDERICKX, hoewel in een andere bijdrage in hetzelfde jaar, die een tekening en beschrijving geeft van het wapenschild Heinderycx, als: *in zilver vier maliën van keel, dwarsbalksgewijs geplaatst*, zie J. VAN ACKER, *Pauwel Heinderycx, telg van een schepenfamilie uit Veurne-Ambacht*, in: E. COULIER, G. DALLE, J. TERMOTE, J. VANACKER, P. VANDEWALLE, *Pauwel Heinderycx en Veurne-Ambacht in de 17de eeuw* p. 9 fig. 2. (uitgave van Westvlaamse Gisenkring, 1988) Overigens is volgens C. PAMA, *Heraldiek en Genealogie, een encyclopedisch Vademecum*, een malie 'een ruit waarvan het binnengedeelte ruitvormig weggenomen is, zodat alleen de omtrek overgebleven is' (ontleend aan maliënkolder). De tekening van het wapenschild Heinderycx vertoont evenwel volle vlakken, dus ruiten en geen maliën.

Naast deze expliciete combinatievermeldingen, zijn er nog diverse Veurnambachtse families die een veld van hermelijn gebruikten, maar waarvan de kleur van de wapenfiguren niet bekend is, zoals CORLIBI-CI (een onleesbare familienaam) (*ut presumitor*) d'hermines au chevron de ... chargé de cinq roses de ... (GI 210), LAMMIN: d'hermines au cors ou huchet de ... (huchet = posthoorn) (GI 210), STEVENS: d'hermines au renard de ... (GI 220)

43. Vermeld onder de bronnenopgave voor de lijst.

De hamei van Piers

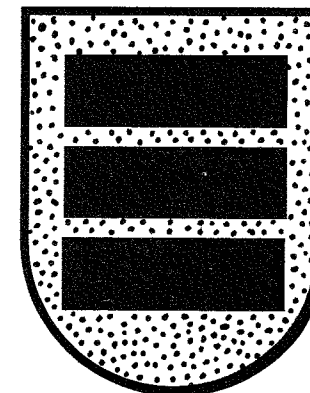
Gabriël Willems

DE FAMILIENAAM PIERS ZAL BIJ DE MEESTE lezers niet meteen een belletje laten rinkelen. Tenzij ze toevallig in de Oost-Vlaamse gemeente Beveren zouden wonen. Die zullen er waarschijnlijk meteen de voornaam Anna aan koppelen. Niet verwonderlijk dat de doorsnee Beverenaar aan de familienaam Piers deze voornaam koppelt: een onderwijsinstelling draagt haar naam, zij wordt geëerd in een straatnaam - de Anna Piersdreef -, en de e.h. Richard Weemaes schreef een boek over haar. Zij was een bijzondere vrouw.

Maar er is ook haar vader, Pieter Frans Piers, in zijn tijd onder meer burgemeester van Beveren (van 1653 tot 1674) en ontvanger van de hertog van Arenberg in het Land van Beveren (van 1654 tot aan zijn dood in 1693). Maar eerder dan in te gaan op de fascinerende levens van de familie Piers willen wij ons hier beperken tot het onder de loupe nemen van het familiewapen Piers.

De beschrijving van het wapen Piers is, volgens Rietstap zeer eenvoudig: *d'or à une hamai de sable*. Van goud met een hamei van sable (zwart) dus.

Het wapen is onomstotelijk juist. Het komt immers voor op het schilderij van Abraham Jansens die in 1630 Otto Piers portretteerde; deze legt de hand op het hoofd van zijn zoon Pieter Frans, die voor de gelegenheid gekleed werd als minderbroeder. In de rechterbovenhoek prijkt zijn familiewapen getopt met een helm met een wrong en een antieke vlucht als helmteken.

Hetzelfde wapen is ook aangebracht in de hal boven de ingangspoort van het domein *Hof ter Welle*. Anna Piers liet in 1725 de hoofdingang vernieuwen en verbouwen; zij heeft zelf toegezien op de juistheid in de weergave van haar familiewapen.